

CHƯƠNG TRÌNH THAY THẾ CÂY XANH Ở HÀ NỘI HIỆN NAY TỪ QUAN ĐIỂM VẠN VẬT HỮU LINH (ANIMISM) TRONG NGHIÊN CỨU VĂN HÓA VÀ TÔN GIÁO

Tóm tắt: Bài viết này nhìn lại chương trình thay thế cây xanh ở Hà Nội (gắn với sự kiện chính quyền Hà Nội muốn thực hiện thay đồng loạt 6.700 cây đô thị vào đầu năm 2015 đã làm dậy sóng dư luận cả nước) từ góc nhìn giao thoa giữa nghiên cứu văn hóa và nghiên cứu tôn giáo, cụ thể là từ quan điểm về vạn vật hữu linh (Animism) đã được khởi xướng từ cuối thế kỷ XIX trong học thuật quốc tế. Chính trong dư luận xã hội từ đầu năm 2015 và tiếp nối đến hiện tại, quan điểm về vạn vật hữu linh đã được truyền đạt rộng rãi trong các tờ dùng phổ thông là “hồn cây” và “linh hồn cây báo ứng”. Dư luận lúc đó đòi hỏi phía học thuật cần nhìn lại một cách kỹ lưỡng những phát triển về lý luận trong quan điểm về vạn vật hữu linh, để tìm đến một định hướng về bảo vệ và khai thác hợp lý tài nguyên thiên nhiên. Định hướng tôn trọng sinh mệnh trong quan hệ giữa con người và tự nhiên là một gợi ý được bài viết này đề xuất.

Từ khóa: Vạn vật hữu linh; hồn cây; thân cây; thân rừng; cây thần; sinh mệnh; cây xanh.

1. Dư luận xã hội về “hồn cây” từ chương trình thay thế cây xanh Hà Nội

Vào cuối mùa hè năm 2021, khi cả nước đang căng mình chống dịch covid-19, thì sự kiện “Hà Nội thay cây” hay “vụ thay thế cây xanh Hà Nội” của năm 2015, tức là một sự kiện của nhiều năm trước, lại được nhắc đến và luận bàn sôi nổi trong dư luận. Khởi nguồn là tin Tổng Giám đốc Công ty Cây xanh Hà Nội¹ và đồng phạm bị bắt giam (để

---

* Viện Nghiên cứu Văn hóa, Viện Hàn lâm Khoa học Xã hội Việt Nam.

Ngày nhận bài: 27/9/2021; Ngày biên tập: 10/01/2022; Duyệt đăng: 25/01/2022.

điều tra vi phạm về quản lí, sử dụng tài sản nhà nước gây thất thoát lãng phí) được đăng tải trên nhiều báo chính thống vào ngày đầu tiên của tháng 8 năm 2021². Đặc biệt, tin này xuất hiện trùng với loạt tin cựu Chủ tịch Thành phố Hà Nội Nguyễn Đức Chung “tiếp tục bị khởi tố” hay “khởi tố tội danh mới” vào cuối tháng 7 và đầu tháng 8³. Các tin ấy, theo cảm quan là có liên đới với nhau, đã làm dậy sóng dư luận xã hội, đặc biệt là trên không gian mạng xã hội (facebook, blog, zalo,...).

Tin Tổng Giám đốc Công ty Cây xanh Hà Nội bị bắt giam vừa được loan, ngay ngày hôm sau - ngày 2 tháng 8 - trên Công an nhân dân online (thuộc Báo Công an nhân dân) liền xuất hiện bài “Những oan hồn cây xanh liệu có thể mỉm cười” của tác giả Trần Duy Hiền. Bài báo có sử dụng hai bức ảnh cũ từ sự kiện “Hà Nội thay cây” đầu mùa hè năm 2015: một bức chú thích là “Hàng cây cổ thụ trên đường Nguyễn Trãi bị cưa hạ”, bức còn lại chú thích là “Đau lòng cây và đắng lòng người”⁴. Mở đầu, bài báo nhắc lại chuyện cũ: “Hơn 6 năm trước, người dân Hà Nội xôn xao - bức xúc về việc hàng ngàn cây xanh bị đốn hạ ở “cuối nhiệm kỳ” - cũng là lúc “sắp bắt đầu nhiệm kỳ” của một số người liên quan đến việc triệt hạ nhiều cổ thụ - vốn là “chứng nhân” trước bao thăng trầm của vùng đất thiêng, chưa kể nó được ví như những tế bào của lá phổi Thủ đô”. Về sự kiện thay cây năm 2015, tác giả tổng thuật: “Biết bao cây xanh hàng chục, thậm chí cả trăm năm tuổi bị thẳng tay triệt hạ vì những lí do có vẻ mỹ miều. Nào là phục vụ thi công các công trình giao thông và tuyến đường sắt trên cao; nào là “quy hoạch” lại hệ thống cây xanh để có những tuyến đường, tuyến phố Thủ đô ‘chuyên đề’ về một loài cây...”. Đặc biệt, ở phần kết luận, tác giả hạ bút: “Ông TRỜI quả là có mắt, nên dần dà không ít những kẻ liên quan đến vụ triệt hạ cây xanh và lợi dụng việc mua, trồng cây thay thế để trục lợi, đều lần lượt sa lưới pháp luật, dù là trong một số vụ đại án khác. (...). Hơn 6 năm sau khi hàng ngàn cổ thụ bị triệt hạ, mới có được ngày này. Những “oan hồn” cổ thụ nay đã có thể mỉm cười ?” (chữ TRỜI được tác giả bài báo viết in hoa để nhấn mạnh - CXG chú).

Như vậy, tác giả bài báo chủ trương rằng, mỗi cây xanh trong đô thị Hà Nội cũng có một linh hồn giống như con người. Cây cũng như

người, nên việc thay cây ô ạt vào đầu mùa hè năm 2015 đã làm đau lòng cây và làm đắng lòng người. Hàng trăm hàng ngàn cây bị đốn hạ một cách oan uổng ấy có thể được xem là hàng trăm hàng ngàn những oan hồn. Sau nhiều năm, những oan hồn cây xanh ấy tựa như đã đến lúc có thể được mỉm cười.

Suy nghĩ “cây xanh cũng có linh hồn” hay “hồn cây cũng như hồn người”, như sẽ trình bày ở phần tiếp theo của bài viết, đã xuất hiện từ rất lâu trong lịch sử loài người, có mặt ở tất cả các nền văn hóa Đông, Tây. Không phải đến năm 2021, mà ngay khi sự kiện thay cây năm 2015 vừa bùng phát, nhiều người đã lên tiếng cảnh báo về việc hồn cây sẽ báo oán, hành động chặt phá cây ô ạt lúc đó được ví như một đại thảm sát. Có thể nêu một số trường hợp tiêu biểu sau đây.

Đầu tiên là bài “Điều văn cụ Nguyễn Xà Cừ” xuất hiện trên Công an nhân dân online vào ngày 28 tháng 3 năm 2015. Mở đầu, bài nêu tiểu sử tóm tắt của một cụ Nguyễn Xà Cừ vừa từ trần đột ngột, hưởng thọ 104 tuổi:

“Hiệp hội cây xanh vô cùng thương tiếc báo tin: Cụ Nguyễn Xà Cừ (tên thường gọi là Xà Cừ), sinh năm 1911 tại Hà Nội, cao 24,3m, vòng bụng 1,22m, đã đột ngột từ trần vào hồi 10 giờ 30 phút ngày 14-3-2015, sau một “tai nạn” bị cửa máy cắt đứt ngang lưng, hưởng thọ 104 tuổi.

Sinh ra tại thủ đô trong thời Pháp thuộc, suốt cuộc đời hơn một trăm năm qua, cụ Xà Cừ đã có nhiều đóng góp đáng trân trọng cho người dân thành phố. Từ thời trai trẻ cho đến lúc tuổi già, không quản nhọc nhằn, mưa nắng, khói bụi, Cụ luôn tự nguyện đứng bên đường che bóng mát cho người dân giữa trưa hè nắng gắt, dang tay ngăn cơn gió lạnh đầu đông, gồng mình chắn bớt những cơn bão dữ. Không quản ngày đêm, Cụ âm thầm điều hòa không khí bớt phần ô nhiễm, tạo khoảng xanh cho thủ đô thân yêu.

Đương đầu với hàng trăm cơn bão cấp 12, bất chấp 12 ngày đêm B52 Mỹ rải thảm xuống Hà Nội, Cụ vẫn ngoan cường bám sâu vào lòng đất, ngẩng cao đầu, trở thành một trong những biểu tượng ngoan cường, kiêu hãnh của thủ đô ngàn năm văn hiến. Dù đã hơn trăm tuổi nhưng Cụ vẫn tỏ ra vô cùng tráng kiện, dẻo dai, sai những cách tay gân guốc cuộn cuộn trong gió, mái đầu xanh mượt chưa hề

điểm bạc. Ai trông thấy Cụ cũng thấy lòng dịu lại, thêm yêu đời, yêu cuộc sống. Ai cũng tin tưởng Cụ sẽ mãi trường tồn cùng thủ đô yêu dấu”.

Về nguyên nhân cái chết của cụ Nguyễn Xà Cừ, bài điều văn cho rằng cụ bị bức tử đột ngột:

“Vậy mà đau đớn thay, vào một ngày trung tuần tháng 3-2015, từ một chiến dịch vôi vữa, thiếu trách nhiệm nhằm “cải tạo, thay thế cây xanh” tại Hà Nội, Cụ Xà Cừ và hơn 500 họ hàng, con cháu của Cụ đã phải đột ngột từ giã cõi đời. Sự ra đi bất ngờ, đầy oan ức của Cụ cùng hơn 500 cây xanh khác khiến nhiều người tiếc thương, đau xót; đồng thời phần nộ về thói làm ăn tắc trách của một số cá nhân, đơn vị”.

Do đó, bài điều văn thống thiết kêu gọi cơ quan có thẩm quyền cần nhanh chóng làm rõ tội danh của những cá nhân, đơn vị làm ăn tắc trách, gây nên cái chết của cụ Nguyễn Xà Cừ và họ hàng nhà cụ:

“Trước đòi hỏi của công luận, lãnh đạo thành phố Hà Nội đã và đang quyết tâm làm sáng tỏ vụ việc, xử lý nghiêm những người có liên quan đến cái chết của Cụ Xà Cừ. Hiện thi thể của Cụ đã bị chôn, chôn làm nhiều khúc, đang trong quá trình phân hủy nhẹ, được “quản” tại một cơ sở thuộc Công ty Công viên cây xanh Hà Nội - đơn vị chính trực tiếp thực hiện chiến dịch trên.

Cụ Xà Cừ mất đi, thủ đô Hà Nội từ nay mất một mảng xanh tươi mát, mất một lá phổi trong lành, mất một ký ức thân thương... Điều duy nhất an ủi phần nào hương hồn Cụ là nhờ sự ra đi này, đã dấy lên một tình yêu đối với cây xanh, đã chứng minh rằng người dân không hề “đồng thuận” với sự chặt phá, đã cứu được sinh mạng của hàng ngàn cây xanh - vốn là bạn bè, con cháu Cụ, trong kế hoạch đốn hạ 6.700 cây của Sở Xây dựng Hà Nội”.

Cuối cùng, bài điều văn nói về tình cảm sâu nặng của người dân thủ đô đối với cây xanh trong giờ phút tiễn biệt cụ Nguyễn Xà Cừ:

“Vĩnh biệt Cụ Xà Cừ, chúng ta mong từ nay con cháu Cụ sẽ được quan tâm, chăm sóc kỹ càng hơn, không còn bị bức tử một cách đau xót; không còn những suy nghĩ như “lãnh đạo thành phố không lường hết tình cảm của người dân với cây xanh”.

Cầu mong thi thể Cụ sớm được “thanh lý”, đầu giá để tiếp tục quay lại phục vụ hữu ích cho đời, như Cụ hằng mong mỗi khi còn xanh tốt. Chúc Cụ an giấc ngàn thu!”.

Câu “lãnh đạo thành phố không lường hết tình cảm của người dân đối với cây xanh” là được trích dẫn từ phát ngôn của một vị trong Ban Tuyên giáo Thành ủy Hà Nội vào ngày 24 tháng 3 trong cuộc giao ban báo chí⁵.

Thứ hai, trước bài điều văn nói trên một ít ngày, nhà thơ Trần Đăng Khoa đã có bàn luận chuyện thay cây qua một bài trả lời phỏng vấn của báo điện tử Giáo dục Việt Nam vào ngày 23 tháng 3⁶. Trong bài đó, nhà thơ Trần Đăng Khoa có dẫn lại và diễn giải bốn câu thơ trong bài Hà Nội (viết năm 1969⁷) của mình, rằng: “Thời chiến tranh, bom đạn tàn phá khốc liệt, Hà Nội vẫn giữ được lá phổi xanh của mình. Bây giờ, tôi còn là một cậu bé mà vẫn tự hào về Thủ đô Hà Nội: “Những năm giặc bắn phá – Ba Đình vẫn xanh cây – Trăng vàng Chùa Một Cột – Phủ Tây Hồ hoa bay...”. Bây giờ, không có giặc, cũng không còn bom đạn nữa mà cây xanh thành phố Hà Nội lại bị hạ sát tàn bạo còn hơn cả những trận rải thảm của B52”.

Gần ngang với thời điểm nhà thơ Trần Đăng Khoa trả lời phỏng vấn, thì ngày 21 tháng 3, nhà văn Nguyễn Văn Thọ - một cựu chiến binh đã tham gia bảo vệ Hà Nội trong những năm 1965 và 1966 - cho đăng một đoạn văn mang tựa đề “Không chỉ là cây, mà còn là góc tâm hồn người Hà Nội” trên báo điện tử VnExpress.net⁸. Tác giả kể lại chuyện hạ cây xanh ở khu vực hồ Trúc Bạch vì lí do quân sự, rồi dẫn lại hai câu thơ viết ứng tác lúc đó của nhà thơ Phạm Tiến Duật: “Đã ngã xuống rồi hàng cây tình tự/Hơi thở yêu đương còn thơm dòng nhựa”.

Có thể thấy, ở giữa thời điểm dư luận cả nước như đang dậy sóng với chủ đề cây xanh Hà Nội bị “hạ sát” hàng loạt đầu năm 2015, trên báo chí chính thống, có những câu thơ gây xúc động về sức sống của cây, cũng là của con người Hà Nội, vào thời chiến tranh chống Mỹ, đã được nhắc và diễn giải lại, bởi chính những nhà văn, nhà thơ là người trong cuộc. Theo cách nói của nhà thơ Trần Đăng Khoa, cuộc hạ sát cây xanh Hà Nội năm 2015 “tàn bạo còn hơn cả những trận rải thảm của B52” trước năm 1975. Đặc biệt, trong bối cảnh như vậy, người

đọc bị xúc động là bởi đã đồng cảm với các nhà văn, nhà thơ rằng, cây xanh Hà Nội cũng có tâm hồn, có sinh mệnh mang tính đồng điệu với sinh mệnh của người Hà Nội.

Bên cạnh báo chí chính thống, còn có rất nhiều phát ngôn trên mạng xã hội. Nhà văn Nguyễn Hoàng Đức đã đăng lại vào ngày 30 tháng 3 trên facebook một bài viết cũ đã đưa lên mạng năm 2014 - thời điểm chưa xảy ra sự kiện thay cây Hà Nội - với tiêu đề “Linh hồn cây báo ứng”⁹. Tác giả kể lại những câu chuyện thực tế gắn với một triết lí dân dã do một người thợ liệm (người chuyên lo việc khâm liệm trong các đám tang) ở Hà Tây (cũ) rút ra: “Cây càng to linh hồn càng lớn, và sự báo ứng càng mãnh liệt”. Từ góc độ của một người nghiên cứu triết học nhiều năm, Nguyễn Hoàng Đức đặt ra câu hỏi “Cây có linh hồn không?”, rồi ông tự đưa ra lời giải đáp rằng:

“Theo nhiều chuyên gia, thì tất cả những gì mang sự sống đều có linh hồn. Trước khi người Việt mổ một con gà hay con vịt, họ còn bảo “hóa kiếp này mày sang kiếp khác!”. Và cây có linh hồn vì nó là một thực thể sống.

Linh hồn là gì ? Người đời vẫn gọi Tâm và Vật. Như vậy, cái gì không phải là vật (thể xác) thì là linh hồn. Triết gia Platon lý giải: Những cái bánh chẳng hạn (như bánh chưng hay bánh dẻo), phần vật chất của nó thì quá rõ rồi, nhưng mỗi cái bánh đều mang cái ở ngoài nó, là cái khuôn làm ra nó. Cái khuôn đó không đeo dính trên người nó như khi người ta cắn ăn mà không nhai phải cái khuôn nào, nhưng không có cái khuôn đó, nó không trở thành bánh nọ hay bánh kia. Cái khuôn, cũng như ý niệm cái bánh theo từng chủng loại phải mang một cách tiên quyết, đó chính là linh hồn của cái bánh. Và vạn vật cũng vậy, chúng đều phải mang chủng, loại, loài, như con gà, con chó, con ngựa cho đến cây na hay cây nhãn... thì có nghĩa chúng đều có linh hồn – là hình mẫu tiên quyết đã tạo ra chúng”.

Sau những dẫn giải, tác giả đi đến ra một kết luận như sau:

“Như vậy ngay một chiếc lá cây còn chứa đựng sự vận động của từ trường rất phong phú và phức tạp. Vậy cả một cây to, như tổ hợp của sự sống cũng như từ trường và linh hồn sẽ tác động đến cuộc đời của động vật và con người luôn sát cánh bên nó mật thiết thế nào?!

Linh hồn của cây bị chừa chặt có báo ứng không? Chưa biết nó báo ứng thế nào nhưng kết quả ngay nhĩn tiền là chúng ta đánh mất cảnh quan, mất bóng mát, mất những tổ hợp sản xuất ô-xy, và làm cho hiệu ứng nhà kính của trái đất càng trầm trọng thêm,... đó là chưa kể tâm can con người bị tổ giác trong sự tham lam, vô tri và tàn ác. Chúng ta nên nhớ: lương tri luôn bắt đầu từ tri thức. Và vô lương tâm thì luôn bắt đầu từ vô tri hay tri thức thấp”.

Bản thân tác giả bài viết này, ngay ở thời điểm sự kiện thay cây Hà Nội đang nóng lúc đó, đã đưa nhiều bài viết mang tính điểm tin và bình luận nhanh trên trang cá nhân là Giao Blog, mở đầu là hai bài: 1). “Không nói nhiều: mỗi cây là một mạng người đó các ông các bà ạ” (đưa lên mạng từ ngày 19 tháng 3); 2). “Linh hồn cây báo ứng” (đưa lên từ ngày 30 tháng 3, có đăng lại bài “Linh hồn cây báo ứng” của Nguyễn Hoàng Đức)¹⁰.

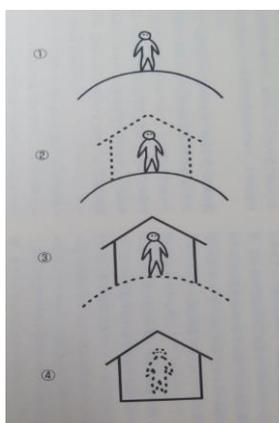
Từ các điểm cốt tử trong lí luận về cây và hồn cây (cây thần, thần cây) thuộc chuyên ngành dân tộc học (nhân loại học văn hóa) và từ kinh nghiệm điền dã dân tộc học nhiều năm (ở cả Việt Nam và Nhật Bản) của bản thân về chủ đề tôn giáo tín ngưỡng, với các bài trên Giao Blog vào tháng 3 năm 2015, chúng tôi đã muốn phát đi thông điệp rằng, mỗi một cây xanh đều có sinh mệnh, sinh mệnh của cây cũng giống như sinh mệnh của con người. Bởi vậy, khi tiến hành các chương trình cây xanh tại các đô thị lớn, như Hà Nội hay Huế, chúng ta cần hết sức thận trọng, công việc cần thực hiện theo một qui trình mà có thể tôn trọng sinh mệnh cây xanh ở mức cao nhất có thể, nếu không sau này nhất định sẽ nhận báo ứng. Sau mấy năm, bây giờ là lúc chúng ta có thể cùng nhìn lại “hồn cây” từ các lí luận học thuật.

2. “Cây” và “hồn cây” trong lí luận của nghiên cứu văn hóa và tôn giáo – các tác phẩm kinh điển từ phương Tây

Theo một tổng quan của nhà dân tộc học Sugimoto (Nhật Bản), trong các chuyên ngành dân tộc học và nhân loại học văn hóa, cây (tree) được xem là vật tự nhiên quan trọng hàng đầu trong văn hóa loài người. Về nguồn gốc lịch sử, con người đã từ bỏ cuộc sống ở trên cây để xuống thảo nguyên, rồi mới sản sinh ra văn hóa, trở thành con người độc lập với cây. Bởi vậy, ở ý nghĩa nguồn gốc lịch sử, con

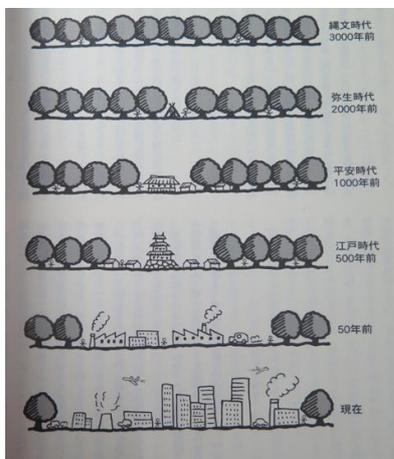
người chính là động vật đầu tiên mang tính đối xứng với cây (thực vật). Ở thời kì săn bắt hái lượm – chiếm phần lớn lịch sử của nhân loại – mối quan hệ giữa con người với cây là thân thiện, nhưng khi đã chuyển sang cuộc sống canh tác định cư và chăn nuôi thì quan hệ ấy lại không dung hòa được với đồng cỏ. Nếu xem văn hóa (culture) đúng nghĩa là bắt đầu từ trồng trọt và thuần dưỡng gia súc, thì cây và rừng (nhiều cây quần tụ) lại ở vào vị trí đối lập với văn hóa. Về bản chất, cây và rừng mang một sứ mệnh mà sứ mệnh ấy lại bị văn hóa/văn minh phủ định. Và cũng chính bởi vậy, quan hệ giữa người và cây có một ý nghĩa mang tính văn hóa và tôn giáo to lớn. Về cụ thể, quan hệ giữa người và cây có hai phương diện như sau: cây trong văn hóa vật chất và kỹ thuật (cây có nghĩa là tài nguyên để phục vụ đời sống vật chất của con người); cây trong văn hóa tinh thần và tôn giáo (cây có nghĩa là tượng trưng để khơi gợi trí tưởng tượng của con người)¹¹.

Để có một cái nhìn sinh động về mối quan hệ giữa con người và cây (đại diện cho môi trường tự nhiên) trong lịch sử loài người, chúng ta có thể tham khảo các hình vẽ sau đây của học giả Masaki – người đề xướng thuyết “hãy trồng rừng” ở Nhật Bản (xem Hình 1 và Hình 2). Masaki có nhiều năm học triết học ở Ấn Độ vào thập niên 1960, sau này trở về Nhật Bản vừa làm nông nghiệp vừa viết sách về môi trường, từng được mời giảng bài về luân lí học môi trường tại Montana State University (Mĩ) vào đầu thập niên 1990, hiện vẫn đang thực hiện nhiều chương trình trồng rừng tại Nhật Bản và nước ngoài.

Hình 1: Bốn giai đoạn của quan hệ giữa con người và tự nhiên trong lịch sử¹²

Masaki chủ trương rằng, văn minh (civilization) vốn được sinh ra từ việc khai thác rừng, phát triển từ tài nguyên rừng, tức là “chúng ta từ rừng mà đến đâyわれわれは森から来た” hay “chúng ta chính là rừngわれわれは森だ”. Đồng thời, văn minh đã và đang phá hoại rừng. Bây giờ, chúng ta từng người một mỗi ngày nên trồng một cây để phục nguyên được rừng, tức là “chúng ta trở về rừngわれわれは森へ帰る”¹³. Ở Hình 1, Masaki mô hình hóa 4 giai đoạn của quan hệ giữa con người và tự nhiên (môi trường, cây) trong lịch sử, các giai đoạn được đánh số từ 1 đến 4, đó là: 1). Ở xã hội săn bắn hái lượm, con người và môi trường là một thể thống nhất; 2). Ở xã hội nông nghiệp, con người và tự nhiên được đẩy ra vị trí đối lập với nhau, nhưng mỗi ràng buộc với tự nhiên rất mạnh mẽ; 3). Khi quốc gia hình thành, mối quan hệ giữa con người với quốc gia được xem trọng hơn mối quan hệ giữa con người và tự nhiên; 4). Giai đoạn con người bị chia tách khỏi tự nhiên, trở thành xa lạ với tự nhiên. Còn ở Hình 2, Masaki đưa ra 6 mốc thời gian để diễn tả một cách khái quát quá trình diện tích rừng bị bào mòn dần, có nghĩa là văn minh đã và đang phá hủy cây và rừng. Từ trên xuống dưới như sau: mốc 1 là 3000 năm trước (thời Jomon trong lịch sử Nhật Bản); mốc 2 là 2000 năm trước (thời Yayoi trong lịch sử Nhật Bản); mốc 3 là 1000 năm trước (thời Heian trong lịch sử Nhật Bản); mốc 4 là 500 năm trước (thời Edo); mốc 5 là 50 năm trước; mốc 6 là hiện nay (thời điểm tác giả xuất bản sách là năm 2002).

Hình 2: Sáu mốc lịch sử cho thấy diện tích rừng bị bào mòn dần¹⁴

Trên đây là miêu tả tổng quan về mối quan hệ giữa người và cây, mà nghiêng về phương diện cây trong văn hóa vật chất và kỹ thuật. Ở bài này, tôi đề cập sâu hơn đến cây trong văn hóa tinh thần và tôn giáo.

Theo tổng thuật của Sugimoto, cây kích thích trí tưởng tượng của con người là có căn cứ ở sức sống và độ vươn dài của nó. Về phương diện sinh vật học, các đặc điểm giúp phân biệt cây với các thực vật khác là: sống lâu năm, gốc và ngọn có thể vươn dài vô hạn. Hình ảnh mang tính phổ thông của cây là: rễ nở rộng trong lòng đất, thân vươn cao trên mặt đất và sinh ra nhiều cành nhánh. Hình ảnh cây sinh trưởng dài lâu, nở rộng trong lòng đất và vươn cao vào bầu trời như vậy, đã giúp con người liên tưởng đến việc sự tồn tại của chính con người đang được mở rộng ra về cả mặt thời gian và không gian. Hình ảnh của cây đã làm liên tưởng đến tính cách rất con người. Cây vừa gần gũi với con người, lại vừa được đặt vào vị trí đối lập với con người, từ cả hai phương diện đó, văn hóa tinh thần của con người xung quanh cây là rất sâu sắc và đa dạng¹⁵.

Khi đề cập đến văn hóa tinh thần xung quanh cây, ở các chuyên ngành nghiên cứu văn hóa và tôn giáo, người ta thường trở lại với xuất phát điểm là các tác phẩm kinh điển ở cuối thế kỷ XIX của W. Mannhardt (1831-80, người Đức) và J. G. Frazer (1851-1941, người Anh). Vào thập niên 1860, với tư cách là học trò và chịu ảnh hưởng sâu sắc về mặt lí luận của anh em Grimm trong nghiên cứu thần thoại Đức, học giả Mannhardt thực hiện một chương trình điều tra bằng bảng hỏi với qui mô lớn về phong tục tập quán (gửi bảng hỏi soạn sẵn tới 150 ngàn người). Từ kết quả nghiên cứu đó, Mannhardt đã xuất bản bộ sách lớn Thờ cúng cây và ruộng vườn bằng tiếng Đức (nguyên văn: Wald-und Feldkulte), quyển 1 vào năm 1875 với phụ đề là “Sùng bái cây của người German và các tộc người lân cận”, quyển 2 vào năm 1877 với phụ đề là “Sùng bái cây và ruộng vườn thời cổ đại ở Bắc Âu” [Wilhelm 1875,1877]. Sau này, ở nước Anh, học giả Frazer chịu ảnh hưởng lớn từ bộ sách của Mannhardt, tiếp tục tập hợp tư liệu, và đến năm 1890 thì cho ra đời bộ sách lớn gồm 2 quyển là Cành vàng bằng tiếng Anh¹⁶ (nguyên văn: The Golden Bough) [James 1890, 1923, 1925, 1951-1952, 1998, 2007]. Hai học giả thuộc thời kì các

“nhà nhân loại học ghế bành”¹⁷ (armchair anthropologist) này đều hướng đến thế giới tinh thần của người châu Âu cổ đại. Cả hai đều từ quan điểm vạn vật hữu linh (Animism) mà luận bàn về thờ cúng cây. Họ cho rằng, ở mọi cây đều có tinh linh (soul, anima) trú ngụ, tinh linh đó rời khỏi nơi trú ngụ để độc lập và được thờ như một thực thể được nhân cách hóa.

Quan điểm vạn vật hữu linh hay phiếm linh luận (animism) được E. B. Tylor (1832-1917) khởi xướng và diễn giải tường tận trong bộ sách lớn gồm 2 quyển là Văn hóa nguyên thủy bằng tiếng Anh (nguyên văn: Primitive Culture) xuất bản lần đầu năm 1871 [Edward 1871, 1962, 2019a, 2019b]. Tylor chủ trương rằng, quan điểm vạn vật hữu linh (Animism) là lí thuyết về hoạt động phổ quát của tự nhiên. Ông định nghĩa nó là “tư tưởng cho rằng ở mọi vật và hiện tượng tự nhiên đều có linh hồn hay tinh thần trú ngụ”, ngắn gọn hơn là “niềm tin về tồn tại linh thiêng (spiritual being) ở mọi vật”. Tồn tại linh thiêng có bao gồm: linh hồn, tử linh, tinh linh, ác quỷ, thần. Chính niềm tin về các tồn tại linh thiêng này, theo Tylor, là animism, và animism là giai đoạn đầu tiên của tôn giáo (religion). Tylor đưa ra lược đồ phát triển mang tính tiến hóa luận về tôn giáo là: từ vạn vật hữu linh, phát triển lên đa thần giáo, rồi tới nhất thần giáo. Đáng chú ý là, Tylor cũng chủ trương rằng, quan điểm vạn vật hữu linh không mất đi mà vẫn tồn tại mãi ở các giai đoạn sau đó của tôn giáo.

Một ví dụ điển hình về quan điểm vạn vật hữu linh trong phong tục sùng bái cây (ở châu Âu và thế giới) được các học giả nói trên đề cập đến là lễ “cây tháng Năm” (May-pole, May-tree) vẫn được duy trì ở nhiều nước châu Âu theo Kitô giáo. Hằng năm, vào mùa xuân hay đầu mùa hè, người ta vào trong rừng chặt cây để mang về làng, rồi dựng cây ấy ở khoảng đất rộng, còn cành cây thì treo trang trí lên cửa các gia đình. Người ta quan niệm rằng, mỗi lần đốn cây mới như vậy là đốn sức sống của cây và sức mạnh tinh linh trú ngụ ở cây về với làng xóm của mình. Cũng trong tháng Năm, có nơi người ta dựng những hình nhân, rồi mang hoa, lá và nhiều thứ khác để trang trí lên xung quanh cây, tựa như là mô phỏng cây đang mang sức mạnh đến cho con người, cầu mong tái sinh (sức khỏe, sức sống).

Theo Sugimoto, sau này, M. Eliade (1907-86) vào nửa đầu thế kỉ XX, vẫn tiếp tục nghiên cứu qua thần thoại để thử đưa ra một phân loại các hình thức thờ cúng cây (thực vật), đó là: 1). Cây thần thánh thường được tạo ra bằng bộ ba gồm đá - bệ - cây; 2). Tượng trưng cho vũ trụ; 3). Hiện hiện của thần; 4). Tượng trưng cho sinh mệnh; 5). Cây thế giới (ở trung tâm của thế giới); 6). Quan hệ với con người (cây sinh ra người, kết hôn với cây,..); 7). Tượng trưng cho sự tái sinh, phục sinh (ví dụ như lễ “cây tháng Năm” ở châu Âu)¹⁸.

3. Tiếp nhận và chỉnh lí lí luận “hồn cây” trong học thuật Đông Á

Trên phương diện học thuật, từ đầu thế kỉ XX, các lí luận của phương Tây về cây luôn có linh hồn trú ngụ, tức là quan điểm vạn vật hữu linh, đã được học giới phương Đông tiếp nhận và triển khai trong nghiên cứu truyền thống và thực trạng văn hóa của mỗi nước. Ở Nhật Bản, các nhà sáng lập môn Văn hóa Dân gian (dân tục học), tiêu biểu nhất là Yangita Kunio (1875-1962) và Orikuchi Shinobu (1887-1953), đã có được những gợi ý quan trọng để luận bàn về truyền thống xem cây như là nơi trú ngụ (yorishiro=依代) của các vị thần.

Theo tổng thuật của học giả Nishigaki, từ xa xưa, Nhật Bản có truyền thống dựng cây trước khi làm lễ, cây là yorishiro của thần. Đặc biệt, trước khi có đền thờ được dựng lên bằng các vật liệu (đá, gỗ, ngói,...), người Nhật lấy cây cổ thụ làm trung tâm cho khu vực thờ cúng thần linh. Có thể xem cây cổ thụ chính là hình thức đền thờ ở thời xa xưa. Bởi vậy, sau này, khi đã có đền thờ được dựng phổ biến trên khắp nước Nhật rồi, kí ức thờ cây vẫn được lưu giữ. Hằng năm, người ta vẫn thay mới các sợi dây bện bằng rơm (shimenawa) lên các cây cổ thụ ở trong khu vực đền thờ chính là từ kí ức đó. Cây cối trong khu vực đền miếu đều được xem là vật thần thánh. Hiện nay, người Nhật vẫn tin rằng nếu chặt cây một cách vô cớ, không xin phép, thì nhất định sẽ bị thần linh trách phạt. Một số loại cây được xem là thần mộc 神木, tức cây thần, tiêu biểu là thông (sugi杉), xà cừ (keyaki榎)¹⁹.

Từ cuối thế kỉ XX đến nay, trong học thuật Nhật Bản xuất hiện nhiều nghiên cứu suy nghĩ lại về lí luận hồn cây của các học giả phương Tây ở cuối thế kỉ XIX đầu thế kỉ XX. Các nghiên cứu mang tính phản tỉnh

này đã dựng lại được hệ phả học thuật (ví dụ truyền thống từ anh em Grimm đến Mannhardt, rồi phát triển đến Frazer), đồng thời cũng chỉ ra không ít điểm bất cập trong các lí luận của phương Tây (ví dụ như việc luận giải quá đà về hồn cây trong lễ “cây tháng Năm”, hay quan niệm “thần tối cao” thì bị ảnh hưởng từ Kitô giáo,...). Chúng tôi sẽ tổng thuật những nghiên cứu này ở một dịp khác.

Ở Trung Quốc, nghiên cứu truy ngược về tục thờ cúng cây trong quá khứ thì rất nhiều, chẳng hạn như nghiên cứu gần đây của Quách Ấu Vi về chủ đề cảm ứng thần bí và thần thoại cùng truyền thuyết trong tục thờ cúng thực vật thời nhà Tống²⁰. Nhưng đặc biệt, đáng chú ý với chúng tôi là những nghiên cứu gần đây mang tính ứng dụng lí luận về “hồn cây” vào các ngành như lâm nghiệp, kiến trúc, phát triển đô thị,... Học thuật Trung Quốc hiện đang đưa ra những chỉnh lí các lí luận đã tiếp nhận từ phương Tây, đi đến những nhận thức mới về tư thế của con người hiện đại trước tự nhiên nói chung và cây cối nói riêng.

Từ khi mở cửa ở cuối thập niên 1970²¹ đến nay, trong khoảng 40 năm, học giới Trung Quốc đã nỗ lực dịch thuật trọn vẹn và nghiên cứu kĩ lưỡng những tác phẩm kinh điển của học thuật phương Tây, lại tích hợp được với những ghi chép liên quan trong kho tàng văn hiến chữ Hán đồ sộ trải dài mấy ngàn năm – từ thời Tiên Tần²² (1900-221 TCN) đến đầu thế kỉ XX – để đề xuất những nhận thức mang tính tổng hợp Đông Tây thú vị. Ở đây, do hạn chế về dung lượng, chúng tôi chỉ giới thiệu nhanh nghiên cứu mới nhất của nhóm học giả Vương Thụy Hùng công tác tại Viện Khoa học Xã hội thuộc Đại học Lâm nghiệp Bắc Kinh²³.

Theo nhóm Vương Thụy Hùng, các học giả phương Tây cuối thế kỉ XIX đầu thế kỉ XX, như Frazer, đã biết rằng, trong thư tịch cổ Trung Quốc có nhiều ghi chép về hồn cây hay thần cây, ví như việc cây chảy máu, cây khóc lóc, cây gào thét,... Nhưng họ chưa đi vào khai thác một cách chi tiết các ghi chép đó, mà chỉ dừng lại ở mức biết đại khái mà thôi²⁴. Đồng thời, bản thân Frazer thì không đặt ra sự phân biệt giữa thần cây木神 (thần trú ngụ trong cây) và cây thần神木 (cây có công năng đặc biệt mang tính thần dị), hoặc là đánh đồng hai cái đó với nhau. Frazer chỉ diễn giải về thần cây, tức là cây có linh hồn như

con người, bởi vậy, việc chặt cây cũng cần xem như là phẫu thuật ngoại khoa, con người cần phải nhẹ nhàng và biết an ủi cây khi chặt nó; nếu không thì nó sẽ nổi giận mà trừng phạt. Có nghĩa là cây được nhân cách hóa. Từ thần cây, Frazer phát triển thêm một bước là diễn giải về thần rừng 林神 (thần trú ngụ trong rừng). Thần rừng là dạng thần cây đặc biệt, tức là thần rừng thoát khỏi linh hồn cụ thể để khái quát thành một người mang tính trừu tượng. Vị thần đó cai quản cả khu rừng, nhưng lại không trú ngụ cụ thể vào một thân cây nào. Có nghĩa là thần cây thì là thần được nhân cách hóa và mang tính cụ thể, còn thần rừng thì là thần mang tính trừu tượng. Với quan điểm tiến hóa luận, Frazer cho rằng, từ thần cây tiến lên thần rừng là từ “thần cụ thể” lên “thần trừu tượng”.

Thế nhưng, theo nhóm Vương Thụy Hùng, trong thư tịch cổ Trung Quốc, như các sách Sơn hải kinh hay Hoài Nam tử, thì có ghi chép về những loại cây đặc biệt hay khác lạ, như cây bất tử (ăn quả cây này thì sẽ bất tử) hay cây làm thang trời (có thể liên thông trời - đất - thần - người, con người lên được trời là nhờ có thang). Những cây này không có linh hồn trú ngụ, không bị nhân cách hóa, mà chỉ là vật tồn tại mang tính công cụ. Bởi vậy, nhóm Vương Thụy Hùng, đặt thêm ra khái niệm cây thần (cây thần dị) để phân biệt với thần cây (thần ngụ trong cây).

Để tích hợp lí luận Đông Tây, nhóm Vương Thụy Hùng đã đề xuất một phân loại mới về tục sùng bái cây từ điểm nhìn đương đại, như Bảng 1 ở dưới đây, đó là: thần cây 木神 (thần trú ngụ trong cây), thần rừng 林神 (thần trú ngụ trong rừng), cây thần 神木 (cây thần dị, có công năng đặc biệt).

Đối tượng sùng bái	Tính chất	Bản chất	Hình thức	Cấu tạo
Thần cây	Siêu tự nhiên	Nhân cách hóa	Thần cụ thể	Thân thể - linh hồn
Thần rừng	Siêu tự nhiên	Nhân cách hóa	Thần trừu tượng	Nơi chốn - thần linh
Cây thần	Siêu tự nhiên	Tính công cụ	Vật cụ thể	Thần thánh - công cụ thần dị

Bảng 1: Các loại hình sùng bái cây 树木崇拜类型表 [Vũ Thụy Hùng - Lí Phi 2019 : 19]

Theo các tác giả, nếu ở điểm nhìn đương đại, thì có thể thấy sự cùng tồn tại của cả ba loại hình sùng bái cây nói trên. Từ đó, họ đi một kết luận quan trọng như sau: ngày nay, chúng ta đang ở thời đại văn hóa sinh thái và văn minh sinh thái, thì vấn đề quan trọng bậc nhất chính là nên xem bản chất của cây và rừng là gì. Bản chất của cây và rừng, như thấy ở Bảng 1, là gồm nhân cách hóa và công cụ hóa. Bây giờ, chúng ta không cần nhấn mạnh bản chất nhân cách hóa của cây và rừng; đồng thời, cũng không nên nhấn mạnh bản chất công cụ hóa của chúng. Thay vào đó, là nên tôn trọng sinh mệnh của cây và rừng. Người với cây và rừng hiện đang thuộc cùng một cộng đồng sinh thái, bởi vậy quan niệm về cây và rừng vừa phải mang tính lịch sử mà vừa phải mang tính thời đại. Về phương diện lịch sử, thì chúng ta đã nhận thức được hai bản chất cùng thuộc về cây và rừng, nhưng về phương diện thời đại thì chúng ta nên chuyển từ sùng bái thần tính của cây và rừng sang thành tôn trọng sinh mệnh của chúng. Có tôn trọng sinh mệnh của cây và rừng, chúng ta mới duy trì được sự hài hòa giữa con người và tự nhiên.

Thay lời kết: Định hướng tôn trọng sinh mệnh trong các chương trình cây xanh

Trở lên, từ xuất phát điểm là dư luận của người Việt Nam đương đại về hòn cây (có bao gồm cả linh hồn cây báo úng) nhân một sự kiện thay cây bùng phát vào đầu năm 2015 ở thủ đô Hà Nội, chúng tôi đã trở lại với những điểm cốt lõi trong lí luận về hòn cây của học thuật thế giới từ cuối thế kỉ XIX đến nay, để đi đến một phát hiện quan trọng, đó là có sự gặp gỡ về cùng chủ đề giữa quan điểm của dân chúng đương đại và quan điểm của học thuật cổ kim (học thuật phương Tây, học thuật Đông Á). Nhờ có phản ứng tức thì vào năm 2015 của dân chúng, chúng ta có được cơ hội nhận thức sâu sắc rằng, quan niệm về hòn cây chưa từng mất đi, mà vẫn đang lưu truyền âm thầm trong dân chúng từ đời này sang đời khác. Đồng thời, bằng việc nhìn lại các vấn đề lí luận trong học thuật, chúng ta đi đến định hướng tôn trọng sinh mệnh trong mối quan hệ tương tác giữa con người và tự nhiên trong thời đại ngày nay. Định hướng này đã bao chứa các quan điểm về cây và rừng trong lịch sử loài người, lại tích hợp được các xu

hướng đương đại từ dân chúng và từ học giới. Các chương trình cây xanh đang và sẽ diễn ra trong tương lai, cả từ góc nhìn của dân chúng và góc nhìn của học thuật, đều cần lấy tôn trọng sinh mệnh làm kim chỉ nam./.

CHÚ THÍCH:

- 1 Công ty Công viên cây xanh Hà Nội: tên đầy đủ là Công ty Trách nhiệm hữu hạn Một thành viên Công viên cây xanh Hà Nội.
- 2 Phương Thúy (2021), “Bắt tạm giam Tổng giám đốc Công ty Công viên Cây xanh Hà Nội”, Website *Báo Công an nhân dân*, đăng tải ngày 01/8/2021.
- 3 Thân Hoàng (2021), “Ông Nguyễn Đức Chung chỉ đạo mua hóa chất để giúp công ty gia đình trục lợi”, <https://tuoitre.vn/ong-nguyen-duc-chung-chi-dao-mua-hoa-chat-de-giup-cong-ty-gia-dinh-truc-loi-20210814111348341.htm>; Giao Blog (2021b), “Lò vẩn nóng ran giữa đại dịch: cựu tổng đốc Hà Nội chăm lo sân nhà, cán bộ cốt cán đi xem đất”, <https://giaovn.blogspot.com/2021/08/lo-van-nong-ran-giua-ai-dich-cuu-tong.html>
- 4 Trần Duy Hiền (2021), “Những oan hồn cây xanh liệu có thể mỉm cười?”, Website *Báo Công an nhân dân*, <https://cand.com.vn/Su-kien-Binh-luan-thoi-su/nhung-oan-hon-cay-xanh-lieu-co-the-mim-cuoi-i622631/>
- 5 Nguyên văn câu nói của ông Phan Đăng Long (Phó Trưởng Ban Tuyên giáo Thành ủy Hà Nội) vào ngày 24/3 là: “Thú thực là những người thực hiện cũng không lường được tình cảm gắn bó, yêu Hà Nội của người dân. Do đó mà người dân rất phản ứng” (Chung Hoàng 2015). Trước đó khoảng một tuần, vào ngày 17/3 (bên lề cuộc giao ban báo chí), vị Phó Trưởng Ban này đã làm dư luận chú ý khi phát biểu đại ý rằng: chặt cây xanh Hà Nội không phải hỏi dân. Nguyên văn là: “Cái gì cũng phải hỏi ý kiến hay sao? Bây giờ chỉ có chuyện trồng cây mà phải hỏi ý kiến dân! Tôi hỏi thể đất nước bây giờ động đến cái gì đi hỏi dân thì bầu ra chính quyền làm gì... Cái gì phải hỏi dân thì đều có quy định.” (Hồng Nhì 2015).
- 6 Trần Đăng Khoa - Ngọc Quang (2015), “Nhà thơ Trần Đăng Khoa bàn về trách nhiệm của Chủ tịch Hà Nội” (Ngọc Quang thực hiện), <http://www.giaoducvietnam.vn/gdvn-post156690.gd>. Một bản lưu hiện vẫn còn trên Website *Báo Sức khỏe & Đời sống* (<http://suckhoedoisong.vn/nha-tho-tran-dang-khoa-ban-ve-trach-nhiem-cua-chu-tich-ha-noi-n93963.html>; truy cập ngày 10/9/2021)
- 7 Theo nghiên cứu của chúng tôi (xem Chu Xuân Giao – Phan Lan Hương 2016), bài thơ *Hà Nội* được viết lần đầu năm 1969 khi chú bé Khoa mới hơn 10 tuổi, sau này được chỉnh sửa vào năm 1999 khi nhà thơ đã ngoài tứ tuần. Bản thân nhà thơ Trần Đăng Khoa cũng đã xác nhận với chúng tôi về việc chỉnh sửa này vào năm 2020 (chúng tôi trao đổi qua điện thoại). Hiện nay, bản in phổ thông vẫn ghi niên đại ở cuối bài là “1969”, theo chúng tôi thì nên ghi là “1969, 1999” hay “1969 và 1999”.

- 8 Nguyễn Văn Thọ (2015), *Không chỉ là cây, mà còn là góc tâm hồn người Hà Nội*, <https://vnexpress.net/khong-chi-la-cay-ma-con-la-goc-tam-hon-nguoi-ha-noi-3160564.html>
- 9 Nguyễn Hoàng Đức, 2015 (2014), “Linh hồn cây báo ứng (viết ngày 30/3/2014)”, Trang Facebook *Paul Nguyễn Hoàng Đức* (đăng tải ngày 30/3/2015: <https://www.facebook.com/paulnguyenhoangduc/posts/1567043046886176>)
- 10 Giao Blog (2015a), “Không nói nhiều: mỗi cây là một mạng người đó các ông các bà ạ”, Trang *Giao Blog* (đăng tải ngày 19/3/2015: <https://giaovn.blogspot.com/2015/03/khong-noi-nhieu-moi-cay-la-mot-mang.html>); Giao Blog (2015b), “Linh hồn cây báo ứng”, Trang *Giao Blog* (đăng tải ngày 30/3/2015: <https://giaovn.blogspot.com/2015/03/linh-hon-cay-bao-ung.html>).
- 11 Sugimoto Yoshio 杉本良男1994 「キ木」『文化人類学事典(縮刷版)』東京：弘文堂.
- 12 Hình 1: Vốn là *Hình 8-1* (trang 152) của Masaki 2002.
- 13 Masaki Takashi 正木高志 2002 『木を植えましよう Sustainability & Spirituality8』鹿児島：南方新社: 2,138.
- 14 Hình 2: Vốn là *Hình 8-2* (trang 158) của Masaki, 2002.
- 15 Sugimoto Yoshio 杉本良男1994 「キ木」『文化人類学事典(縮刷版)』東京：弘文堂: 191c.
- 16 Bộ sách tiếp tục được chỉnh sửa đến năm 1936 mới ra được định bản gồm 13 quyển. Vào năm 1922, tác giả thấy sách khó sử dụng với người không chuyên, nên đã quyết định viết thành một quyển dạng tóm tắt rồi cho xuất bản, gọi là *Abridged Edition* (ấn bản rút gọn). Bản này được ấn hành song song với định bản. Một bản dịch tiếng Pháp của ấn bản rút gọn được thực hiện bởi chính người vợ của Frazer rồi cho xuất bản năm 1923 tại Paris (James George Frazer - traduction par Lady Frazer 1923). Bản dịch tiếng Việt của Ngô Bình Lâm (đã xuất bản lần đầu năm 2007) là dựa theo bản dịch tiếng Pháp năm 1923.
- 17 Thuật ngữ quen dùng để chỉ các nghiên cứu thời cuối thế kỉ XIX và đầu thế kỉ XX thường không thực hiện điều tra điền dã dài hạn và nghiêm túc. Các nhà nghiên cứu này thường ngồi ở bàn làm việc (ghế bành) mà tập hợp tài liệu văn bản từ nhiều nguồn khác nhau (thư viện, báo chí, báo cáo của các nhà truyền giáo, du kí,...).
- 18 Sugimoto Yoshio 杉本良男1994 「キ木」『文化人類学事典(縮刷版)』東京：弘文堂: 191b, 191c.
- 19 Nishigaki Sheiji 西垣晴次 1994 「神木」大塚民俗学会編集『日本民俗事典(縮刷版)』東京：弘文堂.: 364-365
- 20 Quách Âu Vi 郭幼为 2020 「宋代植物崇拜中的神秘感应与神话传说」河南省社会科学院『中原文化研究』2020年第3期123-128.
- 21 Mở cửa ở Trung Quốc, tiếng Trung Quốc gọi là *cải cách khai*

- phóng*改革开放, thường được tính là từ năm 1978, gắn liền với tên tuổi của chính trị gia Đặng Tiểu Bình (1904-1997).
- 22 Tiên Tần: nghĩa đen là trước nhà Tần, chỉ thời kì lịch sử của Trung Quốc từ viên cổ đến năm 221 trước Công nguyên (năm nhà Tần được thành lập). Tiên Tần là gồm nhà Hạ, nhà Ân/Thương, nhà Chu (thời Tây Chu, thời Đông Chu), thời Xuân Thu (thời nhà Chu vẫn còn quyền uy), thời Chiến Quốc (thời nhà Chu tan rã, các nước gây chiến liên miên).
- 23 Vương Thụy Hùng - Lí Phi王瑞雄·李飞, 2019「基于共时研究的树木崇拜类型探析」『北京林业大学学报(社会科学版)』18卷第2期:16-19.
- 24 Về cụ thể, nhóm Vương Thụy Hùng có dẫn ghi chép về việc Ngụy Vũ Vương cho người chặt cây, thì cây đã đổ máu, sau rồi Vũ Vương bị bệnh mà băng hà. Việc này được chép rõ trong *Tống thư – Ngũ Hành chí tam* (Vương Thụy Hùng – Lí Phi 2019 : 17)

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Chu Xuân Giao - Phan Lan Hương (2008), “Truy tìm những khoảnh khắc chân thực riêng lẻ: về thời điểm xuất hiện của Phủ Tây Hồ từ góc nhìn nhân loại học lịch sử”, Tạp chí *Văn hóa dân gian* số 3 (117) năm 2008.
2. Chu Xuân Giao, 2014, 「歴史人類学の視点から見たベトナム民間信仰の復興—過去の価値を通して今日的要望を発信する祭り—」末成道男編 2014『人類学と「歴史：第一回東アジア人類学フォーラム報告集」』北京：社会科学文献出版社.
3. Chu Xuân Giao - Phan Lan Hương (2016), “Phủ Tây Hồ như một biểu tượng về đời sống tâm linh của người Hà Nội sau Đổi Mới – qua việc nhà thơ Trần Đăng Khoa chỉnh sửa một khổ trong bài *Hà Nội*”, Tạp chí *Văn hóa Dân gian* số 5 (167).
4. Chung Hoàng (2015), “Ông Phan Đăng Long: Không lường được tình cảm của dân với cây”, Website *VietNamNet* (đăng ngày 23/4/2015: <https://vietnamnet.vn/vn/thoi-su/ong-phan-dang-long-khong-luong-duoc-tinh-cam-cua-dan-voi-cay-227436.html>).
5. Edward Burnett Tylor (1871), *Primitive Culture: Researches Into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom* (Vol. 1, Vol. 2), London : J. Murray.
6. Edward Burnett Tylor (E. B.タイラー 著 比屋根安定 訳), 1962, 『原始文化 : 神話・哲学・宗教・言語・芸能・風習に関する研究』誠信書房.
7. Edward Burnett Tylor (E. B.タイラー 著監修 松村一男; 訳 奥山倫明,奥山史亮,長谷千代子,堀雅彦),

- 2019a, 『宗教学名著選第5卷 原始文化 上』国書刊行会.
8. Edward Burnett Tylor (E. B. タイラー 著監修 松村一男; 訳 奥山倫明, 奥山史亮, 長谷千代子, 堀雅彦), 2019b, 『宗教学名著選第6卷 原始文化 下』国書刊行会.
9. Giao Blog (2015a), “Không nói nhiều: mỗi cây là một mạng người đó các ông các bà ạ”, Trang *Giao Blog* (đăng tải ngày 19/3/2015: <https://giaovn.blogspot.com/2015/03/khong-noi-nhieu-moi-cay-la-mot-mang.html>).
10. Giao Blog (2015b), “Linh hồn cây báo ứng”, Trang *Giao Blog* (đăng tải ngày 30/3/2015: <https://giaovn.blogspot.com/2015/03/linh-hon-cay-bao-ung.html>).
11. Giao Blog (2021a), “Linh hồn cây xanh Hà Nội, chuyện 2021 và chuyện cũ 2015”, Trang *Giao Blog* (đăng tải ngày 3/8/2021: <https://giaovn.blogspot.com/2021/08/linh-hon-cay-xanh-ha-noi-chuyen-moi.html>).
12. Giao Blog (2021b), “Lò vẫn nóng ran giữa đại dịch: cựu tổng đốc Hà Nội chăm lo sân nhà, cán bộ cốt cán đi xem đất”, Trang *Giao Blog* (đăng tải ngày 14/8/2021: <https://giaovn.blogspot.com/2021/08/lo-van-nong-ran-giua-ai-dich-cuu-tong.html>).
13. James George Frazer (1890), *The Golden Bough: A Study in Comparative Religion* (Vol 1, Vol. 2 - first edition), London: Macmillan.
14. James George Frazer, 1925 (1922), *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion* (1 Vol, abridged edition), New York: Macmillan.
15. James George Frazer (traduction par Lady Frazer), 1923, *Le Rameau D'or* (édition abrégée), Paris: Libr. Orientaliste Paul Geuthner.
16. James George Frazer フレーザー・ジェームズ・G (永橋卓介訳) 1951-1952 『金枝篇』全5冊 岩波書店.
17. James George Frazer 詹姆斯·弗雷泽 (汪培基, 徐育新, 张泽石译) 1998 『金枝: 巫术与宗教之研究』北京: 大众文艺出版社.
18. James George Frazer (Ngô Bình Lâm dịch theo bản tiếng Pháp của Lady Frazer 1923), 2007, *Cành vàng: Bách khoa thư về văn hóa nguyên thủy*, Hà Nội: Nxb Văn hóa Thông tin – Tạp chí Văn hóa Nghệ thuật.
19. Masaki Takashi 正木高志 2002 『木を植えましよう Sustainability & Spirituality8』鹿児島: 南方新社.
20. Lê Nhung (2021), “Cựu Chủ tịch Nguyễn Đức Chung tiếp tục bị khởi tố”, Website *VietNamNet* (đăng ngày 24/7/2021: <https://vietnamnet.vn/vn/phap-luat/cuu-chu-tich-nguyen-duc-chung-tiep-tuc-bi-khoi-to-759093.html>)

21. Nguyễn Hoàng Đức, 2015 (2014), “Linh hồn cây báo úng (viết ngày 30/3/2014)”, Trang Facebook *Paul Nguyễn Hoàng Đức* (đăng tải ngày 30/3/2015:
<https://www.facebook.com/paulnguyenhoangduc/posts/1567043046886176>).
22. Nishigaki Sheiji 西垣晴次 1994
「神木」大塚民俗学会編集『日本民俗事典（縮刷版）』東京：弘文堂.
23. Phương Thúy (2021), “Bắt tạm giam Tổng giám đốc Công ty Công viên Cây xanh Hà Nội”, Website *Báo Công an nhân dân* (đăng tải ngày 1/8/2021: <https://cand.com.vn/Ban-tin-113/bat-tam-giam-tong-giam-doc-cong-ty-cong-vien-cay-xanh-ha-noi-i622531/>).
24. Quách Âu Vi 郭幼为
2020 「宋代植物崇拜中的神秘感应与神话传说」河南省社会科学院『中原文化研究』2020年第3期123-128.
25. Sugimoto Yoshio 杉本良男 1994 「キ木」『文化人類学事典(縮刷版)』東京：弘文堂.
26. Thân Hoàng (2021), “Ông Nguyễn Đức Chung chỉ đạo mua hóa chất để giúp công ty gia đình trục lợi”, Website *Tuổi trẻ Online* (đăng tải ngày 14/8/2021: <https://tuoitre.vn/ong-nguyen-duc-chung-chi-dao-mua-hoa-chat-de-giup-cong-ty-gia-dinh-truc-loi-20210814111348341.htm>).
27. Trần Cổ Thụ (2015), “Điều văn Cụ Nguyễn Xà Cừ”, Website báo *Công an Thành phố Hồ Chí Minh* (đăng tải ngày 28/3/2015:
<http://www.congan.com.vn/?mod=detnews&catid=882&id=535798>).
28. Trần Duy Hiền (2021), “Những oan hồn cây xanh liệu có thể mỉm cười?”, Website *Báo Công an nhân dân* (đăng tải ngày 2/8/2021:
<https://cand.com.vn/Su-kien-Binh-luan-thoi-su/nhung-oan-hon-cay-xanh-lieu-co-the-mim-cuoi--i622631/>).
29. Trần Đăng Khoa - Ngọc Quang (2015), “Nhà thơ Trần Đăng Khoa bàn về trách nhiệm của Chủ tịch Hà Nội” (Ngọc Quang thực hiện), Website Báo điện tử *Giáo dục Việt Nam* lên trang ngày 23/3/2015 (vốn đăng tải ở địa chỉ: <http://www.giaoducvietnam.vn/gdvn-post156690.gd>, nhưng đã được gỡ bỏ sau đó). Một bản lưu hiện vẫn còn trên Website Báo *Sức khỏe & Đời sống* (<http://suckhoedoisong.vn/nha-tho-tran-dang-khoa-ban-ve-trach-nhiem-cua-chu-tich-ha-noi-n93963.html>; truy cập ngày 10/9/2021).
30. Ủy ban nhân dân thành phố Hà Nội (2012), *Quyết định về việc phê duyệt Quy hoạch hệ thống cây xanh, công viên, vườn hoa và hồ thành phố Hà Nội đến năm 2030, tầm nhìn đến năm 2050* (Quyết định số 1495/QĐ-UBND), Văn bản gồm 19 trang do Phó Chủ tịch Nguyễn Văn Khôi kí ngày 18/3/2014.

31. Vương Thụy Hùng - Lí Phi 王瑞雄 · 李飞, 2019 「基于共时研究的树木崇拜类型探析」『北京林业大学学报（社会科学版）』18卷 第2期 : 16-19.
32. Wilhelm Mannhardt (1875), *Wald-und Feldkulte. Erster Teil. Der Baumkultus der Germanen und ihrer Nachbarstämme. Mythologische Untersuchungen*, Berlin: Gebrüder Borntraeger.
33. Wilhelm Mannhardt (1877), *Wald-und Feldkulte. Zweiter Teil. Antike Wald-und Feldkulte aus nordeuropäischer Überlieferung*, Berlin : Gebrüder Borntraeger.

Abstract

CURRENT TREE REPLACEMENT PROGRAM IN HANOI FROM VIEWPOINT OF ANIMISM IN RESEARCH ON CULTURE AND RELIGION

Chu Xuan Giao

Institute of Cultural Studies, VASS

This article examines the tree replacement program in Hanoi (the Hanoi government has been replaced 6,700 urban trees at the beginning of 2015) from the perspective of cultural and religious studies, particularly from the viewpoint of animism that was initiated in the late nineteenth century. The view of animism has been widely conveyed in the commonly used terms “tree spirit” and “causality of tree spirit”. Public opinion required theoretical developments in the view of animism in order to protect and rationally exploit natural resources. This article indicates a suggestion of respect for life in the relationship between humans and nature.

Keywords: Animism; tree spirit; tree god; forest god; magic tree; lives.